

K THEOLOGICKÉMU MYŠLENÍ J. A. KOMENSKÉHO A JEHO STAVEBNOSTI V OBECNÉ PORADĚ

TOMÁŠ BUTTA

CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ
THE CZECHOSLOVAK HUSSITE CHURCH
patriarcha@ccsh.cz

THE THEOLOGICAL THOUGHT OF JAN AMOS COMENIUS AND HIS DEVELOPMENT OF UNIVERSAL ORDER

Abstract: Jan Amos Comenius's monumental work *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* is of particular importance for the study of his theological thought. The section on the spiritual world in the *Pansofia* acts as a comprehensive theological treatise that contains its own internal structure. Here Comenius emphasizes and clarifies successively important religious, spiritual and practical-theological themes. Against the background of Comenius' concept of universal redemption is the biblical history of salvation. Central to this history is Jesus Christ, whom Comenius refers to as the „Repairer.“ In Comenius's theological thought there is an obvious effort to harmonize the contradictions of confessional disputes. Comenius's biblically oriented hope and eschatological outlook is a legacy of the Bohemian Reformation.

Keywords: J. A. Komenský (Comenius); Comeniology; pansophism; theology; Czech Reformation; history of salvation; Jesus Christ; harmony; hope; eschatology

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 93, 2022, No. 1, Number of Article 3, p. 34 – 44.

DOI: 10.14712/12117617.93.1.3

1.1 Prameny Komenského teologie

Komenského teologické myšlení může být pro nás v mnohém inspirující a orientující a do značné míry stále čeká na další nové objevování a hlubší pochopení jak v kontextu jeho doby, tak i naší situace.

Rozsah a rozmanitost Komenského díla svědčí jak o jeho niterné zbožnosti, biblické a humanistické vzdělanosti, vytrvalé pili a pracovitosti, tak současně i o jeho širokém záběru jako teologa, který se nesoustřeďoval výlučně na dogmatické otázky a církevní témata, ale zahrnoval do svého myšlenkového spektra všechny „lidské věci“.¹ Při četbě jeho spisů můžeme sledovat různé rozmanité i protikladné myšlenkové tendence, ale ty se navzájem nevylučují, nýbrž sdružují a propojují. V jeho spisech nacházíme vedle sebe projevy prosté bratrské víry

¹ KUČERA, Z.: Teolog univerzality Jan Amos Komenský. In: *Pocta Universitatis Karlovae J. A. Komenskému*. Karolinum Praha 1990, s. 202-208; Týž: Komenský teolog. *Theologická revue* 1992, č. 1, s. 1-6. *Comenius als Theologe*. Herausgegeben von Vladimír J. Dvořák und Jan B. Lášek. Nadace Comenius, Prag 1998.

i tóny mystické, teosofické a racionalistické.² Znaky určité protikladnosti Komenského osobnosti jsou na jedné straně odvrácení se od světa a na druhé straně aktivity ve světě, niternost srdce a navenek zaměřené výchovné úsilí, pastýřská starost o společenství církve i politická angažovanost pro svoji vlast v Evropě. Podle evangelických církevních historiků a teologů Rudolfa Říčana a Amedeo Molnára je na Komenského teologii patrná bratrská linie zbožnosti s jasným příklonem k západní reformaci, avšak s vymezením se vůči luterství i vůči římskému katolicismu.³ V publikaci Jana Milíče Lochmana je Komenský přiřazován k představitelům „teologie naděje.“⁴ Podle filozofa Jana Patočky představuje Komenského dílo harmonické spojení křesťansko-teologického pohledu s konstruktivním racionalismem.⁵ Pro Komenského je základní idea harmonie, která vychází z novoplatónství, které lze charakterizovat universalismem, myšlenkou návratu k původnímu, světelnou mystikou, podobností Boha, přírody a člověka na podkladě společných idejí.⁶

K poznání Komenského teologického myšlení nám umožňují přístup jeho spisy s výrazně náboženskou tematikou, často katecheticky i pastoračně zaměřené. Ale jak upozorňoval Amedeo Molnár, poznání jeho teologie se nemůže spokojit jen se studiem dílčích pietistických nebo církevně praktických aspektů. Důležitým zdrojem pro poznání jeho teologie se stalo objevení *Obecné porady o nápravě věcí lidských*.⁷ Toto monumentální dílo, které bylo vydáno ve třech svazcích v roce 1992, je důležitým pramenem pro bližší poznávání Komenského teologie. Právě na ně se zaměříme ve snaze přiblížit si Komenského jako teologa.

1.2 Vzděláním a povoláním teolog

Přestože je J. A. Komenský všeobecně znám spíše jako učitel, byl svým vlastním povoláním teolog. Ve svém dopise amsterdamskému pastorovi reformované církve Bohumíru Huttonovi píše: „*Jsem přece teolog a pro své didaktické i pansofické práce jsem se nezřekl svého povolání, jenom jsem se ho na čas vzdálil, abych jej mohl lépe sepsati*“.⁸

Komenského rodina byla spjata s Jednotou bratrskou. V jejích školách na Moravě získal Jan základní a střední vzdělání. Součástí bratrských škol byla

² ŘÍČAN, R.: *Dějiny Jednoty bratrské*, 1957, s. 391.

³ ŘÍČAN, R.: *Dějiny Jednoty bratrské*, 1957, s. 391 – uvedeno též u MOLNÁRA, A., *O Komenského teologa*, s. 4–5.

⁴ LOCHMAN, Jan Milíč: *Comenius*. Freiburg (Schweiz) – Hamburg: Imba Verlag – Friedrich Wittig Verlag 1982, s. 55–56.

⁵ PATOČKA, J.: *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha 1964, s. 343.

⁶ SCHIFFEROVÁ, V.: *Idea harmonie v díle J. A. Komenského*. In: *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. Věra Schifferová, Aleš Prázný, Kateřina Šolcová et al. Univerzita Pardubice 2014, 47–48.

⁷ MOLNÁR, A., *O Komenského teologa*, s. 7.

⁸ *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha 1942, cit. s. 114.

náboženská výchova a výuka, která byla spojena s katechismem – základní, a zvláště od doby reformace rozšířenou a užívanou příručkou. Prostřednictvím katechismového vyučování, které obsahovalo souhrn základních věroučných, etických a liturgických textů, byli vzděláváni a formováni mladí křesťané. Vzdělání v Jednotě bratrské bylo soustředěno na náboženské vzdělávání, na Bibli a její znalost mezi laiky. Komenský byl pro své nadání vytipován a určen pro kněžské povolání v Jednotě bratrské. Této službě se nebránil a přijal ji jako celoživotní poslání. Jako budoucí kněz Jednoty si rozšířil obzor vzdělání zahraničním studiem teologie na kalvinistických školách – akademiích v Herbornu a Heidelbergu. Výhodiskem studia teologie na protestantských školách byla Bible a její výklad s tím, že se studovaly texty v původních biblických jazycích – řečtině a hebrejštině. Teologii chápal Komenský jako „*vysvětlování Písma Písmem*“.⁹ Užíval opakovaně citát reformovaného bohoslovce a humanisty Andrease Hyperia, že teolog se rodí v Písmu (Theologus in Scriptura nascitur).¹⁰ U Komenského se v jeho spisech setkáváme s důsledným biblicismem, který dokládá jeho zakotvenost v reformačním myšlení, jehož stanovisko priority Písma svatého trvale sdílel.¹¹ Teologie má být zaměřena na Boží slovo, jak je to vyjádřeno již v názvu tohoto oboru. „*Jsou bohoslovci, kteří sledují náboženské zákony nikoli dané Bohem, nýbrž vymyšlené lidmi, a proto buď zanedbávají slovo Boží, nebo čtou toliko písmena a platnost a smysl si vypůjčují odjinud*“.¹² Středem křesťanské teologie je podle Komenského „*znát prostého Krista*“.¹³

Komenský velmi těžce nesl konfesní spory. V teologických a náboženských sporech spatřoval i neblahou příčinu konfliktů a válek. Teologie se snaží o přesné formulace nauky a vymezuje se proti jiným názorům. Podobně reformační učení Lutherovo a Kalvínovo bylo formulováno ve vyostřené polemice a kritice tehdejšího učení a praxe římského katolicismu. Komenský si na jedné straně reformátorů vážil, ale přistupoval k jejich učení i kriticky. Na akademii v Heidelbergu obhájil pod vedením učitele Bartoloměje Copenia svoji disputaci na téma „*O povaze ospravedlňující víry*“, ve které se zabýval základním protestantským článkem o ospravedlnění z víry. Její rukopis se sice nedochoval, ale Komenský se tématu ospravedlnění z víry věnuje podrobněji v *Obecné poradě*, kdy se snažil o smíření

⁹ KOMENSKÝ, J. A.: *Jedno nezbytné*. Kalich Praha 2020, cit. s. 166.

¹⁰ KOMENSKÝ, J. A.: *Velká didaktika*. In: Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I., Praha 1958, s. 208; *Jedno nezbytné*, s. 168.

¹¹ Srov. LIGUŠ, J.: Funkce a význam Bible v osobním životě a teologickém myšlení Jana Amose Komenského. *Theologická revue* 1993, č. 4, s. 49-52; HAVELKA, Tomáš: *Skrytý tajemství Božích poklad: Biblické citace v českých spisech Jana Amose Komenského*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, s.12-54.

¹² *Obecná porada III.*, s. 299.

¹³ KOMENSKÝ, J. A.: *Jedno nezbytné*, cit. s. 172, s. 167.

sporů v učení o ospravedlnění. Komenský zdůrazňuje, že ospravedlnění není ani jen z pouhé víry, ani jen ze skutků, ale z obojího. Upozorňuje, že Pavel a Jakub hovořili každý do rozdílné situace. Pavel k těm, kteří se přikláněli k židovství a lpěli na zákoně, a Jakub se obracel proti těm, kteří zneužívali křesťanskou svobodu.¹⁴ V této souvislosti je dobré připomenout ekumenický dialog na toto téma a Společnou deklaraci katolické církve a Luterského světového svazu o ospravedlnění z roku 1997.¹⁵

Komenský se také zabýval sporem o předurčení a možností názorového smíření v této otázce. Říká, že víra má tajemství, které není rozumem proniknutelné.¹⁶ Komenskému byl z reformátorů blízký Filip Melanchthon, který byl více otevřen humanismu než Martin Luther. Komenský na Melanchthonovi oceňoval, že se „drží zlaté střední cesty“.¹⁷ Tato Melanchthonova střední cesta spočívala v tvrzení, že pro spásu je sice rozhodující Boží milost, ale lidské snažení není pominutelné.¹⁸

Současně má teologie společně s filozofií a politikou své důležité místo v Komenského pozoruhodném konceptu všenápravy – univerzální reformace. Podle Komenského náleží teologům nade vše nejvznešenější cíl, ležící mimo všechny viditelné věci, spočívající v samé nesmrtelnosti duše, v její základně – Bohu a v jejím obvodu – věčnosti.¹⁹ Proto Komenský charakterizoval teologii jako „*harmonii ducha*“.²⁰ Ideál kněze a teologa představuje ve spise *Labyrint světa a ráj srdce*.²¹ Těžce nesl, že teologie je rozpolcená do tolika tisíců problémů, pochyb, svárů a nekonečných sporů a hádek (rabies theologorum).²² V *Obecné poradě* se obrací k teologům, aby se vyvarovali řevnivosti a sporů: „*Dejme tomu, že by nějakého věřícího napadlo přijít dnes na schůzi teologů a že by viděl, jak se nemohou shodnout v názorech, že se hned nechají strhnout hněvem a častují se navzájem nadávkami, hned si vjíždějí do vlasů, bijí se pěstmi a k tomu se ještě koušou jako psi. Ke komu z nich se připojí? Rozhodně k nikomu, bude-li mít zdravý rozum; raději se vzdálí, aby se nepodílel na tom řádění*“.²³ S naléhavostí Komen-

¹⁴ *Obecná porada III.*, s. 313–314.

¹⁵ *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*. Společná deklaraci katolické církve a Luterského světového svazu o ospravedlnění. Dekrety Tridentského koncilu o dědičném hříchu a ospravedlnění. Uspořádal Tomáš MACHULA. Praha 2000.

¹⁶ *Obecná porada III.*, s. 314.

¹⁷ *Obecná porada II.*, s. 395.

¹⁸ Tamtéž, s. 425.

¹⁹ *Obecná porada III.*, s. 497.

²⁰ KOMENSKÝ, J. A.: *Velká didaktika*. In: Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Sv. I., Praha 1958, s. 235.

²¹ KOMENSKÝ, J. A.: *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon Praha 1970, s. 191–192.

²² *Obecná porada I.*, s. 101.

²³ *Obecná porada III.*, cit. s. 499.

ský prosí: „Prvním zdržením pokroku křesťanství byly ony neblahé, světu známé a pohoršlivé spory křesťanů, živené náruživým sklonem k disputacím, který se příliš rozmohl, při nejmírumilovnějším srdci Kristově vás snažně prosím a zapřísahám, přestaňte s tím konečně!“²⁴ Teologové mají sloužit k míru a jejich úkol je misijní, šířit evangelium k těm, kteří jej neznají.²⁵ Vybízí: „Napodobujte již svého vůdce, který napřed konal a potom učil (Sk 1,1).“

Komenskému šlo o teologii založenou na Bibli a zaměřenou na praktický život. V tomto smyslu byl věrný pojetí teologie v Jednotě bratrské jako pomoci pro život z víry. „Teorie náboženství budiž krátká, praxe dlouhá po celý život“.²⁶

1.3 Tři „Boží knihy“ jako zdroje poznání

„Boží knihy“ je klíčový název pro obsah pansofického vzdělávání, jímž je spatřován celek světa ve třech oblastech jako svět přírody, svět lidský a svět Boží. Koncepce všenápravy vychází z jeho pojetí trojího světla či trojí knihy poznání. Jindy hovoří také o trojí pokladnici moudrosti či o třech svících nebo svítilnách nebo o třech zrcadlech či třech divadlech a třech zákonech.²⁷ Komenský mluví o trojí cestě k plnosti poznání: „Obrátit smysly a mysl všech lidí k věcem, k sobě a k Bohu skrze trojí knihu Boží, uvedenou u všech v důvěrnou znalost, aby odtud čerpali neustále vědění, moudrost a zbožnost“.²⁸ Smysly, rozum a víru stanovil Komenský jako kritéria poznání, jak pronikat k jednotlivým knihám Božím – přírodě, lidské mysli a Písmu.²⁹ „Tři svíce rozžal Bůh svému obrazu, člověku, a postavil je na svícný, aby viděli světlo ti, kteří vcházejí do světa; dosud však nevidí všichni a nevidí všechno. Vždyť až po dnešní den se mnoho neodkrytého skrývá v oněch pokladnicích Božích, v odlehlých koutech přírody, Písma lidské mysli, jak uznávají ti, kdo pozorují každodenní odhalování nových tajemství a vidí, že jistě ještě mnohé zbývá“.³⁰

Někdy Komenský vidí tyto tři knihy také jako tři stupně, po kterých se má postupovat. Začít se má od hmotných věcí a kráčet skrze duchovní ke zjeveným. Tento obdobný postup shledáváme u františkánského teologa a mystika Bonaventury v jeho kontemplativním spise *Putování mysli do Boha*, který také hovořil o trojím osvětlení. Mysl se má nejprve obracet k hmotnému světu a vnějším věcem, pak se zaměřuje k sobě a do sebe, a nakonec vzhlíží nad sebe samu.³¹ Komenský

²⁴ Tamtéž, s. 501.

²⁵ Tamtéž, s. 502.

²⁶ Tamtéž, cit. s. 342.

²⁷ *Obecná porada I.*, s. 148–149.

²⁸ *Obecná Porada III.*, s. 61.

²⁹ Srov. KOMENSKÝ, J. A.: *Cesta světla*. Blansko 2014, s. 35–36; *Obecná porada I.*, s. 176–177.

³⁰ *Obecná porada III.*, s. 269.

³¹ *Svatý Bonaventura, Putování mysli do Boha*. Praha 2017, s. 61–62.

říká: „Zdá se, že tuto metodu naznačil sám Bůh, který nejdříve stvořil tento hmotný svět, pak člověka plného rozumu a konečně přidal (oslovením člověka) svůj hlas. Tímto způsobem se také tyto schopnosti v člověku vyvíjejí: 1. v dětství smysly; 2. v mládí rozum; a konečně se utváří víra v Boha“.³² V Pansofii klade světlo myslí Komenský na první místo, poněvadž hovoří k těm, kteří jsou již obeznámeni s věcmi smyslovými.³³

U Komenského se setkáváme s tzv. přirozeným zjevením a s přirozenou teologií. Boží zjevení se neomezuje výlučně na Bibli, ale jeho prostředkem je celý svět – příroda a lidské nitro. Bůh se dává poznávat člověku skrze přírodu, skrze jeho nitro a skrze Písmo. Takto otevřená teologie je předpokladem jeho pedagogiky, kdy se člověk učí z přírody, ze svého nitra a z Bible. Toto trojí světlo je také východiskem v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*.³⁴

1.4 Teologické názory Komenského v *Obecné poradě*

V Pansofii pojednává Komenský o osmi světech – světě možném (mundus possibilis), světě ideovém čili pravzorovém (mundus archtypus), světě andělském (mundus angelicus). Pak následují svět přírody (mundus materialis), svět lidské dovednosti (mundus artificialis) a svět mravní (mundus moralis). Po pojednání o těchto světech pojednává o duchovním světě (mundus spiritualis). Po něm následuje svět věčný (mundus aeternus). „Protože jsou to tajemství hlubší než všechno, co se mohlo vyskytnout ve světě přirozeném, světě lidské dovednosti a světě mravním, bude i zde hlubší pozornosti, vážnosti a pokory“.³⁵ K pochopení Komenského teologického a pansofického myšlení je důležitá formulace: „Pádem se všechno lidské pokazilo, nebylo však odňato, ale ponecháno k nápravě“.³⁶ Podle Komenského existují tři stavy světa: 1. stav ustavení – idea původního Božího určení, 2. stav opuštění – pokažení, 3. stav obnovení. Část pojednávající o duchovním světě působí jako ucelenější promyšlené teologické pojednání a Komenský se zde zaměřuje a objasňuje důležitá diskutovaná věroučná a spirituální témata.³⁷

1.5 Boží slovo čili Písmo svaté

Nejprve Komenský pojednává o světle Božího slova čili o Písmu svatém. Je to obdobné jako v Helvetské, Bratrské, ale i České konfesi, kdy se o Božím slovu a Bibli pojednává nejprve. Písmo zde Komenský charakterizuje jako „*knihu Božích*

³² *Pampedia, Obecná porada III.*, s. 61.

³³ *Pampedia, Obecná porada III.*, s. 61.

³⁴ *Obecná porada III.*, s. 311.

³⁵ *Obecná porada II.*, cit. s. 268.

³⁶ Tamtéž, cit. s. 271.

³⁷ Srov. KUČERA, Z.: *Komenský teolog*, s. 4-6.

výroků, poučujících o vztahu Stvořitele ke stvoření a naopak“.³⁸ Při studiu Písma se musí dbát na dvojí: jednak správně pochopit jeho smysl a tajemství. A pak pochopeného vhodně a s prospěchem užívat.³⁹ „V Písmu nemáme hledat především to, abychom se stali učenější, ale abychom byli lepší“.⁴⁰ V božském Písmu je odhaleno nebo zahaleno, přikázáno nebo zakázáno, co je zaslíbením nebo výstrahou, aby tím byla pěstována víra, láska a naděje.⁴¹ Podle Komenského není správné četbu Písma lidem zakazovat, ale důležité je správně Písmo vykládat.⁴²

1.6 Náboženství a jeho základ

Dalším tématem je náboženství, které Komenský chápe jako vztah mezi Bohem a člověkem. Tento vztah se má projevovat stálou součinností lidské vůle s Boží milostí. Vztah k Bohu má zahrnovat tři prostředky: 1. vědění (teorii), 2. konání (praxi) a užívání či užitek (chrésis)⁴³. Základem náboženství je podle Komenského víra, láska a naděje.⁴⁴ Tento základ je vyjádřen a obsažen ve Vyznání víry, Desateru a modlitbě Páně. Krédo se vztahuje k víře, Desatero k lásce a modlitba Páně k naději. „*Souhrn všeho, co máme věřit, je obsažen ve Vyznání víry, toho, co dělat, v Desateru a toho, v co doufat, v modlitbě Páně. Těmi se nám otevřou všechna tajemství víry, lásky a naděje*“.⁴⁵

1.7 Pokaženost lidských věcí a zvláště náboženství

V případě pohledu na člověka je Komenský charakterizován tak, že neakcentuje takovým způsobem hřích jako klasičtí reformátoři. Přesto se v Obecné poradě setkáme s jeho důkladnějším pojednáním o hříchu, který však označuje jako „pokaženost“ lidských věcí. Toto pokažení lidských věcí se projevuje zvláště na náboženství.⁴⁶ Původ pokaženosti je potřeba hledat hlouběji, v pádu prvních lidí.⁴⁷ Komenský se věnuje lidskému hříchu a zaměřuje se na biblickou zprávu z 3. kapitoly knihy Genesis, kterou podrobně vykládá.⁴⁸ Pokaženost je podle Komenského úplná a odkazuje při tom na žalm 14. „*Nejjistějším důkazem pokažení je nepřetržitá špatnost. Ačkoliv se Bůh občas snaží o nápravu, lidé se stále řítí k horšímu. Také*

³⁸ Tamtéž, cit. s. 272.

³⁹ Tamtéž, s. 273.

⁴⁰ Tamtéž, cit. 275.

⁴¹ Tamtéž, s. 275.

⁴² Tamtéž, s. 276, s. 374.

⁴³ Řecký výraz chrésis znamená užívání, potřeba.

⁴⁴ *Obecná porada II.*, s. 282, srov. s. 338.

⁴⁵ Tamtéž, cit. s. 282.

⁴⁶ Tamtéž, s. 288.

⁴⁷ Tamtéž, s. 288.

⁴⁸ Tamtéž, s. 291–293, 296–299.

*kdykoli Bůh svět slavnostně očistí, není to nadlouho. Svět brzy upadá do dřívějších chyb. Smysl pro mravnost přetrvá sotva pár let, brzy se vrátí záplavy hanebností, stačí číst všechny dějepisné knihy...*⁴⁹ „Posledním stupněm bídy je to, že člověk, který takto padl, se nemůže pozvednout sám, ani ho nemůže pozvednout jiné stvoření. Pokažení je totiž úplné“.⁵⁰ Komenský rozlišuje hřích prvotní a hřích aktuální, který je myšlenou, vyřčenou nebo uskutečněnou špatností.⁵¹

1.8 Prostředník

„Člověk, který tak padl, se nemůže pozvednout sám, ani být pozdvižen jiným stvořením... člověk tedy potřeboval někoho jiného, kdo by mu pomohl a vrátil mu to, co ztratil“.⁵² „Kristus je vskutku pro naši nápravu vším (το παν), jako jím byl při našem stvoření. Jím jsme totiž byli všichni stvořeni, on nás osvěcuje, když přicházíme na tento svět, on nás přitahuje k lásce ke všemu dobrému, co kde na světě je. Od něho přijímáme životní síly, protože on je život nás všech“.⁵³ Pro Komenského je Ježíš Kristus „Bůh a člověk v jedné osobě, Slovo učiněné tělem“.⁵⁴ V Kristově osobě se spojuje Boží i lidská přirozenost. Tato jeho lidská přirozenost nebyla poznamenána hříchem. Ježíšovo lidství je „bez pokažení“.⁵⁵ Komenský označuje Krista jako „nového Adama“ podle apoštola Pavla (1 K 15,45). Ježíš měl být novým Adamem, protože měl obnovit, tedy jakoby znovu stvořit, pokaženou lidskou přirozenost. Jiný z titulů Ježíše, který Komenský užívá, je „Obnovitel“. „Ježíš Nazaretský, syn Mariin, ukřižovaný za Pontského Piláta, je tím Obnovitelem lidského rodu“.⁵⁶ „To, že nás Kristus znovu navrátil do rajskeho stavu, může ukázat také jasná paralela mezi Adamem starým a novým, poněvadž právě Kristus je nazván novým Adamem, ...skrze něhož se máme stát syny Božími a pravým Božím pokolením“.⁵⁷

Komenský nazývá Krista „Opravovatel“ (Christus Renovator), který přichází, aby opravil a vrátil věci k jejich počátkům.⁵⁸ I když je prostředníkem druhá osoba Boží Trojice Syn,⁵⁹ nevyklučuje se Otec ani Duch svatý z účasti na díle obnovy. Spásné

⁴⁹ Tamtéž, cit. s. 295.

⁵⁰ Tamtéž, cit. s. 295.

⁵¹ Tamtéž, s. 298–299.

⁵² Tamtéž, s. 299–300.

⁵³ Tamtéž, cit. s. 306.

⁵⁴ Tamtéž, s. cit. s. 312.

⁵⁵ Tamtéž, s. 312.

⁵⁶ Tamtéž, cit. s. 309.

⁵⁷ Tamtéž, cit. s. 311.

⁵⁸ Tamtéž, s. 307.

⁵⁹ Tamtéž, s. 303.

dílo Boží Trojice je nerozděleno.⁶⁰ „*Tento jediný člověk ukázal, jací měli být všichni. Tento jediný byl dán za příklad, jímž by všichni mohli znovu získat to, o co přišli. A jedině jeho zásluhou se mu všichni, kdo chtějí, mohou podobat prostřednictvím znovuzrození (J 1,15)*“.⁶¹ Kristus je pro Komenského vzorem, na který se máme dívat a jeho napodobovat.⁶² Pro Komenského však není Ježíš Kristus jen učitel, ale současně je ten, který nám přináší spásu. „*Mimo Krista není spásy.*“⁶³ Ježíš Kristus jako prostředník, obnovitel, opravovatel a jako takový zaujímá ústřední místo v monumentálním konceptu univerzální nápravy světa. Není rozdíl mezi osobní vírou Komenského, vyjadřovanou v modlitbách a v jeho útěšných spisech *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*,⁶⁴ *Labyrint světa a ráj srdce*⁶⁵, *Hlubina bezpečnosti*⁶⁶ i ve spise ze závěru jeho života *Jedno nezbytné*⁶⁷ a jeho všenápravným konceptem, kde Kristus je v jeho středu. Christocentrismus Komenského je zjevný v jeho spiritualitě i v jeho teologii, pansofii a všenápravě. „*Ježíš Nazaretský je tím jediným prostředníkem mezi Bohem a lidmi a tím pravým obnovitelem lidského rodu.*“⁶⁸

Kristovo spásné dílo je tradičně vyjadřováno v učení o třech úřadech Krista (munus triplex) – učitelském neboli prorockém (munus propheticum), kněžském (munus sacerdotale) a královském (munus regium). Komenský podrobně o těchto Kristových úřadech pojednává v *Obecné poradě*, jak v oddíle o duchovním světě, ale i na jiných místech. K trojímu úřadu Krista se pak váže služba Božím slovem, klíči neboli církevní a kázeň svátosti, které jsou v bratrské teologii zařazovány jako věci služebné.⁶⁹ Podle Komenského slovo obstarávají učitelé, zástupci Kristovi v úřadě prorockém, svátostmi slouží faráři, zástupci Kristovi v úřadě kněžském a klíče opatrují starší církve spolu se světskými úředníky, jako ti, kteří jsou Kristovými zástupci v úřadě královském.⁷⁰

1.9 Znovuzrození a další spirituální a prakticko-teologická témata

Důležitý důraz klade Komenský na znovuzrození, kterým se dovršuje zbožnost

⁶⁰ KUČERA, Z., *Komenský teolog*, s. 5.

⁶¹ Tamtéž, cit. s. 310–311.

⁶² Tamtéž, s. 312.

⁶³ Tamtéž, cit. s. 324.

⁶⁴ *Studnice útěchy ze spisů J. A. Komenského*. Praha 1992, s. 32.

⁶⁵ KOMENSKÝ, J. A.: *Labyrint světa a ráj srdce*. Odeon Praha 1970, s. 156.

⁶⁶ KOMENSKÝ, J. A.: *Hlubina bezpečnosti*. V jazyce 21. století. Chlumec nad Cidlinou 2017, s. 59–62.

⁶⁷ *Jedno nezbytné*. Praha 2020, s. 200.

⁶⁸ *Obecná porada II.*, cit. s. 322–323.

⁶⁹ Srov. Bratrské vyznání. In: *Čtyři vyznání*. Praha 1951, s. 151–163.

⁷⁰ *Obecná porada II.*, s. 327.

obnovená Kristem. S termínem znovuzrození se setkáváme v Janově evangeliu (J 1,3; J 3,6-8) a novozákonních epištolách (1 Pt 1,23; 1 J 3,9; 1 J 4,7; 1 J 5,4). Obnovený člověk se nazývá také duchovní člověk, neboť znovuzrození je dílem Ducha svatého.⁷¹ Ale tento stav obnovy vyžaduje spolupráci ze strany člověka.⁷² „*Ať tedy nikdo neočekává svou nápravu, když se bude vzpírat Bohu a svému svědomí (protože Bůh nikoho proti jeho vůli nenutí), ale ať ji ani nepřipisuje své vůli, jestliže následuje Boha (protože chtění a dovršení dává Bůh). To je třeba chápat tak, že tak jako je nezbytně nutné, aby se všude vyskytoval aktivní i pasivní princip, tak zde to je vůle Boží a vůle naše*“.⁷³ Komenský se v této části věnuje tomu, co se řadí do oblasti spirituální teologie a také praktické či pastorální teologie. Pojednává o tématech: odevzdanost, víra, křesťanská láska, bohoslužba, křesťanská naděje, duchovní zápas, praktický křesťanský život, sebeodevzdání a následování Krista. Následuje pojednání o církvi se zaměřením na její funkce a činnosti, kterými jsou kazatelství, katecheze a bohoslužba a obřady.

1.10 Boží Trojice a správa duchovního světa

Teprve až potom se Komenský dostává k tajemství Boží Trojice. V závěrečné části „O Boží správě duchovního světa“ se věnuje teologickým tématům o předzvěděni, o předurčení a o Boží prozřetelnosti. Komenský ve své víře, zbožnosti a myšlení důsledně uplatňuje křesťanskou trojiční nauku. Trichotomičnost Komenského pořadávého ducha svědčí o centrálnosti jeho dogmaticky trinitárního východiska. To se projevuje aplikací Božího jednání stvořitelského, spasitelného a posvěcujícího na nápravu lidských věcí.⁷⁴ V *Obecné poradě* tímto jednoduchým a prostým způsobem Komenský vyjadřuje trojiční křesťanskou víru: „*Jediného měj Boha Otce na nebesích, jediného zprostředkovatele mezi Bohem a tebou, vůdce a původce spásy, Krista, jediného rádce utěšitele, Ducha svatého, a budeš si jist svou spásou*“.⁷⁵

1.11 Komenského eschatologie a odpovědnost za svět

Křesťanská eschatologie spojovaná s představami chiliasmu tvořila součást osnovy Komenského teologie dějin a posilovala všechnu naléhavost všenápravných snah.⁷⁶ Komenský žil vizí budoucnosti, která je spojena s Kristovou obnovou porušeného a Bohu vzdáleného světa. Světový chaos bude uveden do pořádku

⁷¹ Tamtéž, s. 331.

⁷² Tamtéž, s. 333.

⁷³ Tamtéž, cit. s. 334.

⁷⁴ MOLNÁR, A., *O Komenského teologa*, s. 7.

⁷⁵ *Obecná porada III.*, s. 370.

⁷⁶ MOLNÁR, A.: Eschatologická naděje české reformace. In: *Od reformace k zítřku*, Kalich Praha 1956, s. 88-101.

a navrácen ke svému prvotnímu záměru. Bude podroben Bohu, který se stane podle 1 K 1,15-24 „*ve všem vším*“ (omnia in omnibus)⁷⁷. V tomto se u Komenského znovu vrací motiv, který byl živý v počátku husitství – eschatologický výhled k Božímu království. V myšlení a úsilí Komenského je zřejmá biblicky orientovaná naděje, která je dědictvím české reformace.⁷⁸ Tato naděje upřená k Boží budoucnosti nesla Komenského ve všech prohrách, zklamáních a zkouškách i utrpeních doby. Hluboká spiritualita Komenského je propojena s odpovědností za svět. Člověk se má pro tuto Boží budoucnost aktivně nasazovat.

Eschatologický obzor Komenského všenápravných snah má souvislost s reformační, sociálně angažovanou, tradicí husitskou, jak upozorňoval prof. Amedeo Molnár.⁷⁹ Filozof Jan Patočka u Komenského spatřoval stejné kořeny a cíl jako v husitském hnutí⁸⁰, ale ke změně vedou jiné prostředky, v radikálním husitství užití síly, u Komenského je položen důraz na zásadní í obrat, který vyvede mysl z bloudění v labyrintech světa. Východiskem z labyrintu je podle Patočky výchova, neboť „*výchova je vedení, vést však může pouze ten, kdo labyrint nechal za sebou, kdo univerzální obrat provedl co nejúplněji*“.⁸¹

Komenský je zařazován mezi reformátory a je zavrcholením tzv. české reformace. V obzoru Komenského jako reformačního teologa byla však reformace pojímána jako celková obnova a náprava prostřednictvím pravé filozofie, pravé politiky a pravého náboženství.⁸² Vůle vidět svět jako nedílný celek určený k záchraně, dělá Komenského nejen teologem, ale právě také Komenským.⁸³ Komenského teologie vychází z hluboké duchovní zkušenosti s Bohem a je zaměřena ke světu jako celku a napomáhá tak ze zdroje světla v Ježíši Kristu k jeho univerzální nápravě a obnově.

⁷⁷ *Obecná porada II.*, s. 442.

⁷⁸ LOCHMAN, Jan Milíč: *Comenius*. Freiburg (Schweiz) – Hamburg: Imba Verlag – Friedrich Wittig Verlag 1982, s. 56.

⁷⁹ MOLNÁR, A., *O Komenského teologa*, s. 5. MOLNÁR, A.: Eschatologická naděje české reformace. In: *Od reformace k zítřku*, Kalich Praha 1956, s. 88-101.

⁸⁰ PATOČKA, Jan: Komenského husitské antecedenty. In: *Komeniologické studie II.*, OIKOYMENH, Praha 1998, s. 108-123.

⁸¹ PATOČKA, Jan: O filosofii J. A. Komenského. In: *Komeniologické studie II.*, OIKOYMENH, Praha 1998, cit. s. 297.

⁸² *Obecná porada III.*, s. 259.

⁸³ MOLNÁR, A., *O Komenského teologa*, s. 7.